

Fentről minden ugyanolyan*

„Évfordulós kényszer” – szoktuk emlegetni, amikor egy nagyon kerek (vagy éppen kevésbé kerek) évforduló ráirányítja a figyelmet egy történelmi eseményre, és a logikusan adódó, megemlékezések mértékét meghaladó konferenciák mellett az adott eseménnyel kapcsolatos történettudományi munkák száma jelentősen megemelkedik. Nincs is ezzel semmi baj, ha a konferenciára vagy tanulmánykötetre nem nyomja rá a bélyegét a kapkodás, a „most írjunk erről gyorsan valamit, mert évforduló van” szemlélete. A magyar történettudomány – nagy általánosságban –, azt hiszem, jó viszonyt alakított ki az egymást rendszeresen követő évfordulók kényszereivel, amelyek ráadásul néha még egymásba is fonódnak. Gondoljunk csak arra, hogy az első világháború kitörésének centenáriuma 2014-ben volt, négy évig adott lehetőséget a történelmi megemlékezésre, amibe beleszövődött 2017-ben a kiegyezés 150. évfordulója is. Azután eljött az Osztrák–Magyar Monarchia végének, az őszirózsás forradalomnak a 100. évfordulója 2018-ban, és az érezhetően megszaporodott számú rendezvény, témával kapcsolatos tanulmány után 2019-ben a „szakma”, de a történelmi ismeretterjesztés nagyon is kihasználta a Tanácsköztársaság centenáriumát arra, hogy értékelje és újra-

* *Proletárdiktatúra alulnézetben. Válogatott levéltári dokumentumok a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakából. „És rendszeresítettnek az összes ballépések”. Válogatta, jegyzetekkel ellátta és a bevezetőt írta CSONKA LAURA-FIZIKER RÓBERT. L'Harmattan Kiadó–Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2019. 371 p.*

értékelje az 1919-ben történeteket. (Azt csak a történeti évfordulókhoz való különös viszonyunk kapcsán, kitérőként említem, hogy közben a 2019-es évet egyébként a Magyar Országgyűlés – amúgy szokatlan egyetértéssel – II. Rákóczi Ferenc-emlékévként nyilvánította, Rákóczi erdélyi fejedelemmé megválasztásának 315. évfordulója tiszteletére.) Visszatérve a Tanácsköztársaság évfordulójára, most még talán korai valamiféle mérleget vonni, hogy a centenárium kapcsán szervezett tanácskozásonak és kiadványoknak milyen súlyú szakmai hozadéka volt, mennyire tudtuk a régi kérdéseket megválaszolni és újakat megfogalmazni a proletárdiktatúra kapcsán. (Még egy kitérő: nyakunkon a Horthy-korszak első időszaka, szóval nem maradunk történeti „apropó” nélkül a közeljövőben sem.)

Rátérve az elemzésünk tárgyát képező kötetre, a kezdeményező Magyar Nemzeti Levéltárat semmiképp sem vádolhatjuk azzal, hogy későn kapott volna észbe, 2016-tól szisztematikus terv szerint készítették elő egy olyan, a legszélesebb levéltári anyagot reprezentálni próbáló dokumentumkötet kiadását, amely egyszerre újszerű, ugyanakkor összefoglaló, „alapkiadás” jellegű is egyben. Előlegezzük meg összegző véleményünket: a vállalkozás jól sikerült. A Tanácsköztársaság korábbi, különböző kerek évfordulóin (elsősorban 1969-ben) érezhettek már forráskiadvány-kiadási kényszert az egykori levéltárosok (persze egészen másfélét), e mostani vállalkozás valóban a centenáriumra időzített, ugyanakkor imponálóan alapos, a forráskiadás valamennyi klasszikus elvét szem előtt tartó vállalkozás. Összefoglaló erényként említhetjük még, hogy pont arról szól, ami a címében is szerepel: „alulnézetben” mutatja be az 1919-es Tanácsköztársaságot, elsősorban nem a nagypolitikai döntéshozatal dokumentálására törekszik, hanem arra, hogyan élte át a magyar társadalom számos egymástól különböző vagyoni helyzetű, foglalkozású, lakóhelyű és felfogású egyéne ezt az időszakot.

A *Szerkesztői előszó*ban részletesen ismertetik a kötet keletkezésének körülményeit, eszerint a nemzeti levéltár hálózatába tartozó intézmények (vidéki levéltárak és az Országos Levéltár) összefogásával, jól előkészített és koordinált válogatási eljárás nyomán alakították ki a kötetben közölt összesen 200 dokumen-

tum sorozatát. Majdnem egy teljes oldalon ismertették a részt vevő levéltárosok névsorát, a közreműködőket és szakértőket, továbbá a szakmai alaposágot még azzal is fokozták, hogy előkészítő tanácskozáson kérték ki a korszakot jól ismerő „külsős” (úgy értem, nem csak levéltárban dolgozó) történészek véleményét. A forrásbázis kialakítását – ma már egységes, és a legnagyobb – közgyűjtemény, a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) iratórzó egységeire alapozták, véleményem szerint nem kifogásolható, hogy a számos további „alulnézeti” megközelítést dokumentáló, de máshol őrzött iratokra nem terjesztették ki gyűjtésüket. Így például maguk is megindokolják, miért nem vonták be a fővárosi levéltár, a könyvtári kéziratárak, az egyházi levéltárak, a szaklevéltárak (hadtörténeti stb.) vagy a ma már határon túli közgyűjtemények dokumentumait. Kétségtelen, hogy mindezen utóbbiak számos, a válogatás szempontjainak tökéletesen megfelelő, érdekes dokumentumot is őriznek, mégis logikus volt az a szempont, hogy ezúttal csak a legnagyobb közgyűjtemény anyagára építsenek. Nemcsak azért, mert önmagában jól indokolható az egy gyűjteményben őrzött iratok közzététele, hanem azért is, mert ez is éppen elég bőséges: az MNL Országos Levéltára, valamint megyei intézményei olyan bőséges anyagot őriznek, hogy bizony, nem volt könnyű dolguk a szerkesztőknek, a nagyjából arányosan elosztott vállalás szerint melyik nyolc–tíz iratot válogassák be a kötetbe. (A Kádár-kor emlékezetpolitikájának lenyomataként sok levéltári fondjegyzék őrizte a külön egységként kezelt Tanácsköztársaság kori – XVI. főcsoportba sorolt – iratokat, és hasonló szemlélet érvényesült az országos hatáskörű kormányzati szervek esetében is. Tekintettel arra, hogy ezekbe a fondokba gyakran más iratórzó egységekből átemelt – később reponálандónak is minősített² – iratokat is felvettek, néha talán legalább annyira nehezítette, mint könnyítette a dokumentumválogatásra készülő levéltárosok dolgát.) Nyilvánvaló továbbá, hogy a reprezentativitás biztosítása jelentette a további nagy feladatot: egy kötetben kellett megjeleníteni a társadalom legkülönfélébb

² A NKÖM Levéltári Kollégiuma 2002. évi (2. számú) ajánlása a területi általános és a települési önkormányzati levéltárak új fond(jegyzék-)szerkezetéhez. NKÖM, Budapest, 2002. II.

csoportjainak a Tanácsköztársaság legkülönfélébb intézkedésére adott reakcióit, az egyházi javak kisajátításától a tanácsok létrejöttén, a hatósági erőszak alkalmazásán, a kultúrára gyakorolt véleményterror bevezetésén át a vidéki agitátorok által teremtett konfliktushelyzetekig. (És persze a sor hosszan folytatható, lényegében a tartalomjegyzéket kellene ebben a zárójelben felsorolnunk.) Tegyük gyorsan hozzá, ezt a feladatot is sikerrel oldották meg.

A jó előre kialakított és kiérlelt koncepció jegyében a kiadvány célja „1919 tapasztalattörténeti, alulnézeti vizsgálata”, „a modern állami erőszak és a társadalmi reakciók együttes elemzése” (21.) volt, és a kezdeményezőknek, szerkesztőknek igazat kell adni: valóban talán az egyik legérdekesebb történeti probléma a 20. század első – mint tudjuk, nagyon nem az utolsó – totalitárius rendszerkísérlete kapcsán annak fogadtatása, recepciója. Mint mondják, „megjeleníti, hallhatóvá teszi a subaltern, alárendelt, kisémbert, helyi hangokat”. (21.) Kérdés persze, hogyan lehet ezeket a hangokat száz esztendő távlatából megszólaltatni. Hiszen az új rendszer egészével, vagy valamely konkrét intézkedésével kapcsolatos „alulnézeti”, „kisémbert” vélemény nem feltétlenül hoz létre a történész által is feldolgozható forrásokat. A magánkörben kimondott, vagy magukba fojtott vélemények nem vagy csak nehezen dokumentálhatók. Azzá teszi viszont a tény, hogy sokan sokféle okból kényszerültek olyan helyzetbe, hogy a rendszerváltásra adott reakciójuk írásos formát öltönn. Vagy maguk ragadtak tollat, hogy valamely új hatósághoz forduljanak panasszal, beadvánnyal, kéréssel, esetleg éppen magatartásukat (például régi vagy hirtelen támadt lojalitásukat) magyarázzák, de bőven megesett, hogy szándékaiktól függetlenül lettek valamely hivatalos akta szereplői. Ilyen szempontból a Tanácsköztársaság „alulnézete” valóban izgalmas kutatási terep, hiszen érezhetően megnőtt a „kisémbert” magatartásokat dokumentáló iratok száma, amelyek „normális” időszakban nehezebben képzelhetők el.

Az első világháború, annak elvesztése, a „rég világ” gyors összeomlása, a demokratikus köztársaság kísérlete és sikertelensége amúgy is felforgatta az „alul lévők”, vagyis a kisémberek világát, amit több vonatkozásban is súlyosbított a proletárdik-

tatúra, amely (mint minden diktatórikus kísérlet) senkit nem tudott, és nem is akart békén hagyni. Megváltoztatta a tulajdonviszonyokat, a gazdasági élet mechanizmusait, vélt és valós ellenségeivel szemben az állami erőszak korábban ismeretlen eszköztárát alkalmazta, ráadásul mindezt egy, a gondolkodásmódokat is egységesíteni akaró „forradalmi”, marxista ideológia jegyében. A dokumentumsorozat így együtt sajátos demonstrációja is annak, hogy a Tanácsköztársaság működése mennyire nem találkozott a társadalom jelentős részének helyeslésével, mennyire volt az elviselhetetlenség határát gyakran súroló módon kényelmetlen akkori elődeink számára. Tegyük még hozzá, hogy sok kisemberi reakciót váltott ki továbbá a körülmény, hogy a Tanácsköztársaság nem tudta ellenőrzése alá vonni az ország területének egészét, a diktatúra kikiáltásakor is idegen csapatok állomásoztak az ország jelentős északi, déli és keleti térségeiben, az amúgy is viharos bő négy hónapot a legtöbb helyen hadmozdulatok, egyes országrészek akár többször gazdát cserélő körülményei is nehezítették.

Talán rendhagyó módon átugrom most az előszó és a dokumentumok közé illesztett bevezető tanulmányt, később térek rá vissza. A kronológiai rendbe szedett kétszáz dokumentum – a legelső és a legutolsó kivételével – a Tanácsköztársaság időszakában, vagyis a diktatúra fennállása alatt keletkezett, amikor még nem lehetett tudni, meddig is marad fenn a márciusban nagy lendülettel, gyors mozdulatokkal totális gazdaság-, társadalom-, művelődés- stb. politikai fordulatot végrehajtani akaró rendszerkísérlet. Az egyidejűség fontos szempont: a gondjaikat, kéréseiket, jelentéseiket papírra vető emberek a Tanácsköztársaság realitásainak tudatában cselekedtek. A szerkesztők dicséretére legyen mondva, hogy minden szempontból próbálták ezt az egyidejűséget megragadni, és a kötet egészét érintő pozitív összbenyomás a sokoldalú reprezentativitásból fakad. Csak néhány szempontot emelnék ki:

1. Tematikai sokszínűség. A Tanácsköztársaság jól ismert intézkedéseire (például államosításokra, politikai agitációra és propagandára, új hatalmi szervek létrehozására stb.) adott válaszok mellett olyan dokumentumokat is beválogat-

tak, melyeket a korábbi forrásközlések szándékosan mellőztek, például az antiszemitizmus, az egyházellenesség, vagy a terror és a tüzszedés gyakorlata kapcsán. A kötet végére illesztett, szokásos személy- és helységnévmutató mellett egy tárgymutatót is készítettek, amely önmagában is izgalmas olvasmány, a proletárdiktatúra hétköznapijai már a tárgyszavak böngészésén keresztül is megelevenednek. A hivatalos, vagy olykor hivataloskodó stílusú, komoly tartalmú szövegeket jellemző módon árnyalják a proletárállam sajátos intézkedéseire adott, ma már komikus hatású reakciók, például az alkoholtilalom alóli lazítást kezdeményezők, vagy a túlbuzgó helyi hivatalnokok levelei. (Saját korukban nagyon is komoly történéseket dokumentálnak.) De még az egykorúan keletkezett viccek, mint a közvéleményt diktatúrák idején sajátosan reprezentáló vélemény-tükrök is bekerültek a kötetbe.

2. Műfaji sokszínűség. Reprezentatív a forrásválogatás nemcsak tematikai szempontból, hanem a közölt dokumentumok „műfaji” oldaláról is. A maguktól értetődő beadványok, folyamodványok, megkeresések, panaszok stb. mellett számos dokumentum „fent” keletkezett, vagyis valamely népbiztosság, direktórium vagy kormánybiztos tollából, azonban utóbbi esetekben is az „alul” lévők valamely konkrét ügyében keletkezett intézkedést, a Tanácsköztársaságra tipikusan jellemzőnek mondható reflexiót örökítenek meg a rendeletek, jegyzőkönyvkivonatok stb. De a hivatali ügyintézés során keletkezett akták mellett olvashatunk magánlevelet, naplóbejegyzést és hasonlót is.
3. Szerzői sokszínűség. Széles körben értelmezték a szerkesztők az „alul” lévőket, vagyis a Tanácsköztársaság intézkedéseit átélő társadalmi csoportokat is. A szerkesztők próbálták „megszólaltatni” a Tanácsköztársasághoz eltérően viszonyuló társadalmi rétegeket, annak lelkes és kényszeredett híveit, illetve elszenvédőit, kritikusait egyaránt. A különböző funkcionáriusok mellett megjelennek eltérő szintű egyházi személyek, kisiparosok, kiskereskedők, mezőgazdasági munkások, de még arisztokraták is, akiknek

például külföldről írott levelei tanulságos olvasmányai a proletárdiktatúráról hozzájuk eljutó híreknek.

Feltűnően kevésbé jelennek meg viszont a válogatásban a rendszer ideológiájában központi helyre emelt társadalmi réteg, a nagyipari munkásság tapasztalatait, élményeit megőrkítő dokumentumok, de ez aligha a szerkesztők hibája. A diktatúra iránti kezdeti bizalom a munkások köreiből indult a legnehezebben olvadásnak, alighanem köreiből voltak leginkább olyanok, akik magukénak érezték a bekövetkezett változásokat, vagy adtak hitelt a munkáshatalomról szóló propagandának – így valamelyest érthető, hogy az ígéretekkel való kiábrándulás csak a Tanácsköztársaság utolsó hónapjaiban öltött testet kritikus hangvételű hivatalos dokumentumokban (például 316–319.). Alighanem a „133 nap” túl rövid volt ahhoz (ráadásul a külső fenyegetettség nyomasztó körülményei között), hogy a munkásság tömegesen élje át a kommunizmus hazug ígérétei miatti kiábrándulást (erre is akadt példa), és soraikban voltak a legerősebbek a szociáldemokrata párt szervezetei, a munkástanácsok, illetve a szakszervezetek. (Kitérőként jegyezzük meg ugyanakkor, hogy 1956-ban nem véletlenül a nagyüzemek munkásai fordultak szembe először leginkább szervezett formában a diktatúrával.)

A válogatás alapján úgy tűnik, a Tanácsköztársaság ideológiájában kitüntetett helyen szereplő „ellenséges” társadalmi csoportok („kapitalisták”, földbirtokosok, gazdag parasztok, papok és lelkészek) mellett a diktatúra vezetői nem annyira potenciális szövetségesként, hanem legalább annyira potenciális veszélyforrásként tekintettek másokra, például a városi tisztviselőkre, értelmiségre, vidéki szegény földművelőkre is. De – ez világít rá talán leginkább a proletárdiktatúra természetére – mindez fordítva is igaz, hiszen e kétszáz dokumentum azt bizonyítja, hogy szinte mindenkinek „volt valami baja” a Tanácsköztársasággal, a korábbi társadalmi viszonyok és politikai intézményrendszer minden korábbinál súlyosabb felforgatásával. A totális elnyomás kísérletéből fakad, hogy például az egyházpolitikai intézkedésekre ugyanazokat a válaszokat (hol a lojalitás, hol az ellenállás kinyilvánítását) adták a különböző vallásfelekezetek, de vidéken a földosztásra váró paraszt ellenérzései csupán más nagyságren-

det (de azzal azonos értékítéletet) képviseltek, mint a földbirtokosokéi. Feltűnő továbbá, hogy a Tanácsköztársasággal szembeni ellenérzések különböző társadalmi csoportokból váltották ki a zsidóellenesség egyre gyakoribb, és a jobboldal által később jól meglovagolható reakcióját.

A korszak ismert történelmi személyiségei mellett igazi érdekességekre is bukkanhat az olvasó, például a színészek szakszervezetének ekkori titkára (a később Drakulaként világhírű filmsztárrá vált) Lugosi Béla kapcsán. Sok dokumentum nyújt bepillantást abba, milyen belső konfliktusokat generált a proletárdiktatúra saját hívei és kiszolgálói sorában, például a kommunisták és szociáldemokraták, a régi szakszervezeti mozgalom hívei és az újonnan támadt „forradalmárok”, a direktóriumok és a helyi viszonyokat nem ismerő agitátorok között. Megszólalnak a március végén, április elején az új politikai rendszer lelkes köszöntői, kezdettől fogva ellenlábasai, de azok is, akik a meghirdetett elvek, illetve azok gyakorlati végrehajtása közötti ellentmondás nyomán csalódottá váltak. A dokumentumok a Tanácsköztársasághoz való viszonyt mutatják be, például azt, hogy kik választották valamiféle – passzív vagy aktív – szembenállás stratégiáját, és kik akartak inkább alkalmazkodni az alaposan megváltozott körülményekhez, nem is beszélve a március 21-én meghirdetett elvekhez végsőkéig ragaszkodni akarókról.

A kötetben közölt dokumentumok alapján például az is megállapítható, hogy a Tanácsköztársaság csak kísérletet tett új hatalmi elit kialakítására, mely központi szinten valamivel sikeresebbnek bizonyult, mint vidéken. A fővárosban és egy-két ipari centrumban a szervezett baloldali pártok jelentették az elitváltás tartalékát, a vidéken létrejövő tanácsok, direktóriumok a diktatúra fennállása alatt gyökértelennek bizonyultak, s csak szórványos példák mutatkoznak arra, hogy a korábbi helyi közigazgatás vezetői át tudták menteni magukat az új rendszerbe. A Tanácsköztársaság saját maga is generált új konfliktusokat, hiszen a leváltandó „régis rendszer” emberei többnyire nagyobb tekintéllyel bírtak a lokális közösségekben, mint az „új” elvtársak. A magánszemélyekkel kapcsolatos dokumentumok ugyan-

akkor arra utalnak, hogy az „alul lévők” körében is erős volt a késztetés az új viszonyokhoz való alkalmazkodásra.

Ezek után talán magától is értetődő, hogy a kétszáz dokumentumot imponálóan alapos szöveggondozás keretében veheti kézbe az olvasó. Az idegen szavakat, személyeket, a tartalom keletkezési körülményeinek megismeréséhez szükséges információkat több mint ezer szakavatott lábjegyzetben tüntették fel, szakirodalmi utalásokkal, magyarázatokkal együtt. Egyáltalán nem probléma, hogy sok olyan dokumentumot is felvettek a szöveggözlésbe, amelyek más kiadványokban korábban már megjelentek, az adott források tartalmi vonatkozásai ugyanis pontosan beleilleszkedtek a szerkesztői koncepcióba, ezek első publikálási helyét is (a 113. sz. kivételével) feltüntették. A dokumentumok közléséhez elsöre talán nehézkesnek tűnő, de nagyon is hasznos eljárást választottak. A forrásközlések sorszámait után nemcsak rövid, szerzőre és tartalomra utaló címet, illetve a dokumentum keletkezésének helyét és idejét tüntették fel, hanem főcímként kiemelték egy-egy nagyon jellemző szövegrészletet is. A címléírások így néha hosszúak, négy-öt sorosak is lettek, de nem tették élvezhetetlenné a forrásokat (akkor sem, ha a címléírás felülről, a lábjegyzetek alulról nyomták az oldaltükröt), épp ellenkezőleg: nagyon is figyelemfelhívó, olvasásra biztató eljárás. A forráskiadványokkal kapcsolatosan az egyik leggyakoribb kritikai észrevétel, hogy nemcsak felkutatni és publikálni kell a dokumentumokat, hanem oly módon közölni, hogy érdemes legyen azokat el is olvasni. E kötet megfelel ennek az elvárásnak, úgy gondolom, azoknak a történelem iránt érdeklődőknek is jó szívvel ajánlható a figyelmébe, akik figyelemmel kísérik a 20. századi magyar történelem feldolgozásait, de egyébként nem szeretnek forráskiadványokat lapozgatni. De emellett alighanem eléri legfontosabb célját: olyan, a „teljesség igényével” fellépő, továbbbi Tanácsköztársaság-kutatásokban és publikációkban is jól felhasználható kötet, amely helyi és országos történelmi folyamatokat egyaránt dokumentál.

Visszatérve a kötet elejéhez, a Tanácsköztársasággal kapcsolatos saját konklúzióját a szerkesztőpáros már az előszóban megfogalmazta egy 1919. júliusi kormánybiztosi jelentés szó-

használatát átvéve, miszerint a proletárdiktatúra a rendszerré vált „ballépések”, melléfogások sorozata volt, melyek – „a társadalmi egyenlőséget deklaráló, az alsó társadalmi osztályok szociális és gazdasági igényei mellett síkra szálló, de azt rendeleti úton, jelentős társadalmi csoportok érdekeivel nem törődve bevezetni kívánó, önmagát a szocialista világforradalom részének tekintő, de a nemzetközi munkásmozgalmi fejleményektől elszigetelődő, a régi társadalmi rendet meghaladni akaró, de a hatalom íztől megmámorosodó proletárdiktatúrában – a maguk rendszertelenségében tragikusan rendszerszintűvé váltak, és a történelmi baloldal Mohácsát eredményezték”. (24.) A Kádár-kor emlékezetpolitikája egy jól szervezett, hatékony, erőskezü, de igazságosságra törekvő államrendszernek próbálta beállítani a Tanácsköztársaságot, a korabeli források alapján azonban csak megerősödik a politikailag elfogult történetírást meghaladó publikációk megállapítása: a Tanácsköztársaságot valójában sokkal inkább jellemezték az önmaga által is támasztott káoszon való felülemelkedési kísérletek, az értelmetlen és végre nem hajtható intézkedések és az öncélú állami erőszak.

A szerkesztők külön bevezető tanulmányt is írtak *A Magyarországi Tanácsköztársaság, 2019. Emlékezet és diskurzus* címmel, amelyben nehéz feladatra vállalkoztak: megpróbálták meghatározni a proletárdiktatúra aktuális historiográfiai pozícióját, még a 2019. évi évforduló által kiváltott konferenciák, elemző tanulmányok és vitacikkek előtt. Lehetetlen lett volna száz év történelmi feldolgozásait áttekinteni, de a főbb csomópontokat jól ragadták meg. Eszerint a Tanácsköztársaságnak valóban volt egyfajta hagyománya a „baloldali intellektuális” szférában, de létrejött a Horthy-korszakban (és részben napjainkban is) mainstreammé vált jobboldali politikai olvasata, annak sokszor leegyszerűsítő, emlékezetpolitikai panelekké merevedett leírása is. Meglepő, de jogosan mutatnak rá, hogy a Tanácsköztársaság leginkább forrásokra épülő vaskos monográfiája 2019-ig Hajdu Tibor 1969-es kötete, melynek szerzője az 1990-es években is több esszében próbálta a proletárdiktatúra helyét kijelölni a 20. századra visszatekintő történelemszemléletünkben. Az 1989–1990-es rendszerváltás tette először igazán lehetővé, hogy

ideológiai elfogultságok, intézményesített kényszerek vagy az öncenzúra reflexei nélkül, a forrásokra visszanyúlva lehessen újragondolni az 1919-ben történeteket. Születtek is száz év alatt máig jól használható forrásközlések és esettanulmányok, s igen fontos a szerkesztők észrevétele, amikor mindezt a közoktatásban használt tankönyvek tárgyalásmódján keresztül illusztrálják. A használható és szakmai elfogultságtól mentes munkák az utóbbi három évtizedben egyre gyarapodó számban jelentek meg, pedig kortárs kollégáinknak már nem elsősorban a Kádár-kori toposzok maradványaival, hanem a „konzervatív-nacionalista, a Horthy-korszak értelmezéséhez visszanyúló történelemszemlélet újjáéledésével” (33.) is foglalkozniuk kell, nem is beszélve a makacsul tovább élő történelmi tévhitek egyre jelentősebb divathullámáról. A lábjegyzetekbe foglalt bibliográfiai tételek sorozata a Tanácsköztársasággal foglalkozó munkák jól válogatott szakirodalmi ajánlójaként is felfogható. A szerkesztők felvetéseit olvasva az a benyomás alakulhat ki, hogy minél többet beszélünk e különleges államalakulatról, annál jobban észrevevesszük, mivel foglalkoztunk eddig keveset. Az egyházpolitikáról például rendelkezünk alapos publikációkkal, de bizonyos érdekes témakörökről (például Vörös Hadsereg, agrárkérdés, kultúrpolitika, 1919 utáni perek stb.) ez még kevésbé mondható el, nem is beszélve a vörösterrore áldozatainak heves vitákat kiváltó számáról. Azt már csak e sorok írója teszi hozzá, hogy az utóbbi időkben különböző műhelyekben megindult kutatások nagyon is biztatóak, pár év múlva – hozzászámítva a 2019. évforduló hozadékait – pontosabb képet alkothatunk a Tanácsköztársaság országos jelentőségű alapkérdéseiről, illetve helyi vonatkozásairól egyaránt. E mostani kötetnek is helye lesz a vonatkozó visszatekintésekben.

A Tanácsköztársaság legmagasabb szintű döntéshozatali mechanizmusát a szovjet típusú rendszer gyors megteremtésére és fenntartására irányuló szándék, az annak megvalósítása kapcsán alkalmazott erőszak, a társadalom életét értelmetlenül felforgató, szinte csak konfliktusokat generáló, a „dolgozó nép” egésze helyett egy szűk politikai elit érdekeit érvényesítő, olykor bornírt és komikus összevisszaság is jellemezte. Csonka Laura és Fiziker Róbert dokumentumkötete arról győzi meg olvasóját,

hogy „alulról” ugyanez a kép rajzolódott ki, vagyis akár „fentről”, akár „lentől” nézzük a proletárdiktatúrát, a források oldaláról közelítve ugyanaz, vagy nagyon is hasonló kép figyelhető meg. De ahhoz, hogy ezt megtudhassuk, ilyen szemléletű és alaposágú dokumentumközlésre volt szükség, és természetesen van a továbbiakban is.

Fazekas Csaba